

РАЗДЕЛ II

Устойчиво и балансирано развитие

БЕЗОПАСНОСТ И УСТОЙЧИВОСТ НА СЪБИТИЙНИЯ ТУРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ

Доц. д-р Петя Иванова¹

Д-р Галя Монева

Веселин Кюранов

Резюме

Целта на настоящото изследване е провеждане на систематичен анализ на измерителите на устойчивостта, от една страна, и тези на сигурността и безопасността, от друга, по отношение осъществяване на събитийен туризъм в България като туристическа дестинация. Нейното постигане се гради на решаването на следните изследователски задачи: теоретичен преглед на съществуващата съвременна литература в областта на изследвания проблем; изграждане на конструкцията и дизайна на изследването, както и избор на подходящата методология; проучване и набиране на данни относно безопасност и устойчивост на дестинацията и информация за състоянието на проблема при събитийния мениджмънт; анализ на резултатите от проучването, обобщения и формулиране на изводи. Изследването се основава на две равнища на проучване. Първото равнище касае сигурност, безопасност и устойчивост на дестинацията, в която се осъществява събитийният туризъм, а обект на второто равнище е организирането на събития и поведението на потребителите. Този подход позволява да се обхванат онези аспекти при осъществяване на събитийен туризъм, при които връзките с устойчивост и сигурност и безопасност имат определена значимост. Обект на изследването е събитийният туризъм в дестинация България, а негов предмет е степента на безопасност и устойчивост при организиране и провеждане. Като теоретична основа служат научни публикации на утвърдени автори в реномирани издания, с научно рецензиране, както и стратегически и планови документи на водещи световни организации, пряко ангажирани с изследваната проблематика. Методологията на изследването се гради на комбиниран подход и смесена методика от качествени и количествени методи. Резултатите от изследването потвърдиха авторовата теза, че осъществяване на събитийен туризъм, при който се осигурява ниво на сигурност и безопасност и се провежда съобразно принципите на устойчивост, е следствие от осигуряването на дестинационно ниво на тези характеристики, както и на ниво събитийен мениджмънт. Установява се, че чувствителността към сигурност и безопасност е по-силна от реакциите към измеренията на устойчивостта.

Ключови думи: устойчиво развитие на туризма, безопасност и сигурност на туризма, събитийен туризъм, рискове.

JEL: L83, Q01.

¹ Участието на авторите е, както следва: доц. д-р Петя Иванова – увод, т.1.1, т.1.2, т.2, т.3, т.4 и заключение; д-р Галя Монева – т.1.3.1; Веселин Кюранов – т. 1.3.2.

SAFETY AND SUSTAINABILITY OF EVENT TOURISM IN BULGARIA

Assoc. Prof. Petya Ivanova, PhD
Galya Moneva, PhD
Veselin Kyuranov

Abstract

The aim of this study is to conduct a systematic analysis of sustainability measures and security and safety aspects related to the implementation of event tourism in Bulgaria as a tourist destination. This goal is achieved through several research tasks: a theoretical review of the existing contemporary literature in the field of the research problem; the development of the structure and design of the study, along with the selection of appropriate methodology; the research and collection of data on the safety and sustainability of the destination, as well as information on the current state of event management issues; and the analysis of the results of the study, summaries and formulation of conclusions. The study is based on two levels of research. The first level concerns the security, safety and sustainability of the destination in which event tourism is implemented, and the subject of the second level is the organisation of events and the behaviour of consumers. This approach allows covering those aspects of the implementation of event tourism in which the connections with sustainability and security and safety have a certain significance. The object of the study is event tourism in destination Bulgaria, and its subject is the degree of safety and sustainability in organising and conducting. The theoretical foundation is built on scientific publications by established authors in reputable journals, with scientific review, as well as strategic and planning documents of leading world organisations directly involved in the researched issues. The methodology employs a mixed-methods approach, utilising both qualitative and quantitative techniques. The results of the study confirmed the thesis that the implementation of event tourism, in which a level of security and safety is ensured and is carried out in accordance with the principles of sustainability, is a consequence of ensuring these characteristics at the destination level, as well as at the event management level. It is established that sensitivity to security and safety is stronger than reactions to the dimensions of sustainability.

Key words: sustainable development of tourism, safety and security of tourism, event tourism, risks.

JEL: L83, Q01.

Увод

Проблематиката, свързана с туристическата безопасност и тази, касаеща устойчивото развитие, са обект на научни и практикоприложни изследвания от различни области на науката – национална и международна сигурност, екология, икономика, психология и други. В туризма тези въпроси винаги са имали място и представляват значима изследователска област. В настоящата съвременната среда, доминирана от заплахи, се добавя особена значимост към изискването за сигурност и безопасност на организатори,

участници и посетители и съобразяване с принципите на устойчивото развитие при провеждане на специални събития.

Оригиналността на това изследване се състои в опита му да концептуализира въпросите за сигурност и безопасност в туризма в условията на търсене на устойчиво развитие на сектора, като се адресира към сегмента на събитийния туризъм. **Обект** на изследването е събитийният туризъм в дестинация България, а в логическа последователност определяме за негов **предмет** степента на безопасност и устойчивост при организиране и провеждане и начините за осигуряването им.

Целта, която си поставя изследователският екип, е да проведе систематичен анализ на измерителите на устойчивостта, от една страна, и тези на сигурността и безопасността, от друга, по отношение на осъществяване на събитийен туризъм в България като туристическа дестинация. Тази цел е дезагрегирана в следните изследователски задачи:

Първо, да се направи теоретичен преглед на съществуващата съвременна литература в областта на изследвания проблем.

Второ, да се изградят конструкцията и дизайнът на изследването, както и да се избере подходящата методология.

Трето, да се направи проучване и да се наберат данни относно безопасност и устойчивост на дестинацията и информация за състоянието на проблема при събитийния мениджмънт.

Четвърто, да се осъществи анализ на резултатите от проучването, да се направят анализ и обобщения и да се формулират изводи.

Приложен е **комбиниран подход и смесена методика** от качествени и количествени изследователски методи. Използвани са общонаучните методи на анализ и синтез, индукция и дедукция, сравнителен анализ – за да се обхванат проучванията по проблема към настоящия момент, контент анализ – за да се открие природата и характеристиките на заплахите пред безопасността при събитийния туризъм. За целите на емпиричното проучване са приложени анкетният метод, формални и неформални разговори и интервюта с експерти, наблюдение и изследване на случай. Графичният и табличният метод са използвани при представяне на резултатите.

Поддържа се основната **изследователска теза**, че осъществяването на събитийен туризъм, при който се осигурява ниво на сигурност и безопасност и се провежда съобразно принципите на устойчивост, е следствие от осигуряването на дестинационно ниво на тези характеристики, както и на ниво събитийен мениджмънт.

Характерът на събитийния туризъм е хибриден. Пресечна точка е на проблематиката относно събитийния мениджмънт и различите видове туризъм, в зависимост от характера на събитието (спортно, културно и т.н.). Това предопределя и двете основни сфери на изследвания: събитийен мениджмънт и туристически продукт.

Многопосочните като вид и обсег на въздействие ефекти на този вид туризъм го правят много добър инструмент за развитие. Нещо повече, нито една организация или предприятие „не може еднолично да се облагодетелства от дадено събитие“ (Попова, и др., 2019, стр. 320). Дори и понякога конкретно събитие да не реализира положителни икономически резултати, то обсегът от ефекти извън времето и териториално измерение на провеждането им допринася за реализиране на икономически ползи за дестинациите.

1. Теоретични изследвания по темата

1.1. Тематиката относно сигурност и безопасност в научните изследвания, касаещи туризма, и терминологични уточнения

Установено разбиране е, че всяко научно изследване на първо място трябва да направи преглед на съществуващите достижения. Познаването на теоретичния и практическия напредък в една област е основополагащо и е солидна основа за пренос на идеи, доразвитие и обогатяване на науката.

Безопасността и сигурността са сред основните потребности в живота и са от съществено значение в туризма, което провокира изследователите да се съсредоточат върху темата. Библиометрично изследване на сигурността и безопасността в туризма установява, че при наличие на значими глобални събития, касаещи туристическата безопасност и сигурност, се наблюдава повишаване в броя на изследванията (Toker & Emir, 2023). През последните години проучванията върху безопасността и сигурността в туризма се увеличават, като обхващат различни области на науката като социални науки (Agarwal, Page, & Mawby, 2021), бизнес и управление (Zou & Meng, 2020), околна среда (Tang, Wu, Zheng, & Lyu, 2018). Обект на проучвания са и по-конкретни въпроси на безопасността в туризма като безопасност при рекреация (Cheng, Chen, Hong, & Chen, 2022), управление на безопасността и риска в туризма (Hamm & Su, 2021), безопасност на храните (Huang & Tsai, 2021), туристическа екологична сигурност (Yang, Jia, Wang, Li, & Zhang, 2021), възприемана сигурност (Wang, et al., 2022), въздействие на тероризма върху сигурността (Agarwal, Page, & Mawby, 2021), корпоративна сигурност в туризма (Repnik & Antošová, 2021) и безопасност на общността (Cheng, Fang, & Yin, 2022).

Разбира се, с еволюцията и масовизирането на туризма нараства и значимостта на въпросите за сигурността и безопасността при пътувания, тъй като вече касае все повече хора от различни географски райони. Във фокуса на изследователския интерес попадат *и възприятията* за сигурност и безопасност и връзката им с намеренията за пътуване. Предмет на актуа-

лен анализ са промените в туристическото поведение под влияние на пандемията, като най-ярко проявление има търсенето на безопасност при избор на дестинация, начин на пътуване и място за настаняване.

Ясно е, че безопасността и сигурността са базисни потребности на хората, като по време на своята почивка те още повече искат да се чувстват в безопасност. От друга страна, туристите са по-уязвими към престъпления поради различното си поведение, парични средства, които носят обичайно със себе си, не са запознати със средата и се открояват в тълпата (Brunt, Mawby, & Hambly, 2000). Преки или косвени заплахи пред сигурността може да са причина, туристите да преразгледат предпочитанията си при пътуване към определена дестинация. В научната литература, посветена на *потребителското поведение*, се засяга темата за финансови, функционални, физически, социални, психологически, времеви и свързани с удовлетворението рискове (Korstanje, 2009) (Schifman, Kanuk, & Wisenblit, 2010). Други публикации изследват рискове, свързани с оборудване (Tsaour, Tzeng, & Wang, 1997), ситуационни рискове (Björk & Kauppinen-Räsänen, 2013), рискове, свързани с възможни загуби (Fuchs & Reichel, 2006).

В изследванията, касаещи разглежданото научно направление най-често използваните термини са риск, безопасност и сигурност. Прегледът на специализираната литература показва, че дефинициите на тези понятия са понякога припокриващи се и това води до неясноти и объркване. Според Sönmez и Graefe (Sönmez & Graefe, 1998) загрижеността за безопасността е паралелна концепция на риска. Други изследвания разглеждат безопасността и сигурността като подкатегории на риска (Maser & Weiermair, 1998) (Reisinger & Mavondo, 2005). Maser и Weiermair (Maser & Weiermair, 1998) идентифицират набор от рискове, свързани с пътуването като болести, престъпност, природни бедствия, хигиена, транспорт, културни/езикови бариери, несигурност на правоприлагането, законите и регулациите на дестинацията. В най-общ план престъпността се идентифицира като риск, свързан със сигурността, а бедствията и хигиената със заплахи за безопасността.

Parasuraman, Zeithaml и Berry дават определение за сигурност като „*свободата от опасност, риск или съмнение*“ (Parasuraman, Zeithaml, & Berry, 1985), при което се размиват границите между риск, сигурност и безопасност. От това дефиниране може да се направи заключението, че сигурността е обратното на риск и опасност, което означава, че липсата на риск е равнозначно на сигурност, но мястото на безопасността не е ясно в това определение.

В преобладаващата част от изследванията концепциите за безопасност и сигурност се приемат за *различаващи се*, но съществуват и проучвания, които използват тези два термина *взаимозаменяемо* (George, 2003), (Wichasin & Dounghummes, 2012). Някои изследователи приемат, че сигурността традиционно се свързва с въпросите на националната сигурност и

политическата стабилност и посочват, че „*що се отнася до туристическата индустрия сигурността понастоящем се разглежда като нещо повече от безопасността на туристите*” (Hall, Timothy, & Duval, 2004, p. 3). Те приемат, че терминът сигурност резонира с дълбоко вкоренения стремеж да бъдем в безопасност и че безопасността и сигурността са различни, но взаимосвързани понятия. Цитираните автори дефинират сигурността в туризма от политическа гледна точка. Но също така сигурността в туризма като съдържание еволюира във времето, като от фокусирано върху война и отбрана естеството му става глобално и ориентирано към хората. Към престъпност, тероризъм и национална сигурност се добавят здравни, социални и екологични проблеми в обсега на туристическата сигурност и устойчивост на туризма (Hall, Timothy, & Duval, 2004).

През призмата на туризма други изследователи идентифицират четири типа проблеми на сигурността, пагубни за индустрията: престъпност, тероризъм, война и граждански/политически сътресения (Pizam & Mansfeld, 2006). Безопасността, от своя страна, се свързва повече със здраве, случайни злополуки и нещастни случаи, природни бедствия и други, непредизвикани от човека инциденти (Mansfeld & Pizam, 2006), (Nardi & Wilks, 2007). От позициите на това разграничение пандемии, цунамита могат да се считат за инциденти, свързани с безопасността, докато терористични, бомбени атентати да се разглеждат във връзка със сигурността. Въпреки това глобализационните процеси, високата степен на мобилност на туристите води до избухване на болести (ярък пример е Covid-19), при което проблемите на личната безопасност преминават към глобален риск за биосигурността (Hall, Timothy, & Duval, 2004). Със значимост, отчитаща еволюционното развитие на разглежданите понятия, е извеждането на констатацията, че съвременните трансформации в развитието на туризма поставят нови измерения на термина „*безопасност*“ като обозначаване на свобода от различен вид заплахи пред осъществяване на туристически дейности.

Направеният литературен преглед показва, че основните изследователски търсения са фокусирани върху следните направления: концепцията за риск, безопасност и сигурност; спектъра от измерения на безопасността в туризма и заплахите за туристите, местните общности и бизнеса; определители на възприеманите заплахи; риска в положителен аспект.

1.2. Литературен преглед върху съвременните изследвания относно устойчиво развитие на туризма

Туризмът е сред десетте сектора, определени от ООН като способни да стимулират промяната към Зелена икономика. Често е подчертавано, че сектор туризъм може да бъде средство за развитие на дестинациите. За да реализира този си потенциал, трябва да бъде планиран и управляван съобразно принципите на устойчивото развитие. Световната туристическа организация създава методология за оценка на устойчивия туризъм, основаваща

се на пет стълба, които идентифицират *наличните* пропуски и насоките за необходими решения (UNWTO, 2023). Тази методология обхваща всички измерения на устойчивия туризъм и дава възможност за оценка на приоритетите и предизвикателствата. По-конкретно тези основни стълбове касаят следното: политики и управление на туризма; икономическо развитие, инвестиции и конкурентоспособност; заетост, достоен труд и човешки капитал; намаляване на бедността и социално включване; природна и културна среда.

Широкото използване на понятието устойчив туризъм в научните изследвания, след бизнеса и правещите политика, се определя като “*една от най-значимите успешни теми в туристическите изследвания и трансфер на знания*” (Hall, 2011, p. 649). Проведено скорошно библиометрично проучване установява сериозна еволюция на изследванията върху устойчивото развитие на туризма (Bruyn, et al., 2023).

Съществена част от проучванията са насочени към политиките за устойчиво развитие на туризма, в това число и по време на кризи (Schonherr, et al., 2023). Водеща цел при повечето анализи на публичните политики е да се подпомогне мениджмънтът относно вземане на правилни решения (Ivanova & Stankova, 2021). За да направят това, те трябва да имат систематично събирана информация, която им позволява да оценят предприетите действия. Сериозен прогрес в научната литература и в работата на водещи организации се наблюдава и по отношение на индикаторите за устойчив туризъм като инструменти за измерване, широко използвани при планирането и при процесите на вземане на решения (Blancas, et al., 2023). Измервания и анализи на степента на устойчивост се срещат най-често, като се вземат предвид икономическите, екологичните и социалните аспекти, които я детерминират (Lu & Nepal, 2009). По този начин в съпоставителен план се очертава фундаментът на концепцията. Идеята на тези изследвания е, на база на обективен анализ, основаващ се на надеждни данни относно устойчивостта, да бъдат очертани реалистични, измерими цели, с конкретни резултати, които да бъдат постигнати.

Както свидетелства тематичният обзор на специализираната литература, налице е сериозна еволюция на изследванията за устойчивост на туризма. В обобщение могат да бъдат систематизирани следните основни изследователски направления:

Развитие на туризма: екотуризъм, устойчив туризъм, туристическо поведение, устойчиви туристически дестинации, маркетинг, иновации.

Ангажираност на заинтересованите страни: управление на заинтересованите страни, анализ на заинтересованите страни.

Възприятия: потребителско възприятие, туристическо възприятие, имидж на дестинация, брендиране на дестинация.

Икономика на туризма в унисон с концепцията за устойчиво развитие: търсене на туризъм, туристическо предлагане, мултипликатор на туризма, въздействие на туризма, корпоративна социална отговорност, социална отговорност в туризма, етичен туризъм, устойчиви бизнес практики, отговорен туризъм.

Стратегически подход и политики за устойчиво развитие: стратегии за туризъм, дестинационни стратегии, политики и решения. Корпоративна социална отговорност (КСО) намира все по-широко място в политическите и бизнес решения. Днес е признато, че бизнесът има задължения към обществото, които излизат извън тяхната икономическа отговорност. Както стопанските, така и нестопанските организации измерват и отчитат съобразно триединната линия своето икономическо, екологично и социално влияние. Нарастват организациите, които публикуват нефинансови отчети, като използват Препоръките на Global Reporting Initiative (GRI).

1.3. Събитиеен туризъм – устойчивост и безопасност

1.3.1. Събитиеен туризъм – устойчивост

Изследванията, посветени на устойчивостта на събитийния туризъм, дават информация и насоки за това, как събитията могат да бъдат планирани и управлявани с цел минимализиране на негативните ефекти върху околната среда, социалната структура и икономиката на местата, където се провеждат.

Един от съществени моменти е интегриране на този вид туризъм в стратегията за устойчиво развитие на дадена дестинация. Теоретичните изследвания в тази област предлагат подходи и решения, които могат да бъдат адаптирани към конкретните нужди на различни дестинации, помагайки на местните общности да се възползват от икономическите ползи на туризма, без да се компрометира дългосрочната устойчивост на ресурсите и културното наследство.

От тези позиции, на основата на прегледа на литературата, извеждаме основните теоретични аспекти на устойчивостта в събитийния туризъм и представяме ключови теми и автори, които са значими за разбирането и развитието на устойчивите практики в тази област.

Екологичната устойчивост в контекста на събитиеен туризъм предполага минимализиране на негативното въздействие, което събитията могат да имат върху околната среда. Това включва систематичен анализ на екологичния отпечатък, който обхваща всички аспекти на събитията, от планирането до изпълнението и постмениджмънта. Основна тема с широкоспектен характер е управлението на ресурсите и отпадъците. В тази насока с най-много и значими проучвания са Доналд Гедс и Стивън Дж. Пейдж (Getz & Page, 2020). В своите научни изследвания, разглеждат как събитията могат да бъдат планирани и управлявани с цел минимализиране на въглеродния

отпечатък и управление на отпадъците чрез ефективно използване на ресурси и внедряване на зелени инициативи. Те подчертават важността на интегрирането на устойчиви практики като част от политиките за събитийния туризъм, които да способстват за опазването на околната среда. Предлагат се стратегии за ефективно управление на ресурси като вода, енергия и материали, особено при организирането на мащабни събития. Сред съществените въпроси са и как управлението на отпадъци може да бъде подобро чрез използване на рециклируеми материали, намаляване на пластмасови изделия за еднократна употреба, както и чрез въвеждането на системи за компостиране и разделно събиране на отпадъците. Научните изследвания предлагат практическите стъпки за интегриране на екологични практики, които не само намаляват екологичния отпечатък на събитията, но и създават позитивен имидж на техните организатори. В посочените изследвания се демонстрира как събитията могат да бъдат катализатори за промяна, стимулирайки както участниците, така и организаторите да възприемат и прилагат устойчиви практики, които да доведат до дългосрочни ползи за околната среда.

Проблемът с възобновяемите ресурси е разгледан от Марион Джоппе и Рейчъл Додс, които изследват използването на възобновяеми ресурси и технологии за редуциране на екологичния отпечатък на събитията в своето изследване "CSR in the Tourism Industry? The Status of and Potential for Certification, Codes of Conduct and Guidelines. Авторите разглеждат концепцията за корпоративната социална отговорност (CSR) в контекста на туристическата индустрия (Dodds & Joppe, 2005), като се фокусират върху значението на използването на възобновяеми ресурси и устойчиви технологии за намаляване на екологичния отпечатък на събития и туристически дейности. Разгледани са различни подходи и инициативи, които могат да подпомогнат устойчивото развитие в туризма. Те анализират съществуващите стандарти и сертификационни системи, кодекси на поведение и ръководства, които са предназначени да насърчат по-екологосъобразни практики в индустрията. Изследването разглежда предизвикателствата и потенциалните ползи от внедряването на подобни инициативи, като същевременно подчертава необходимостта от по-широко приемане и прилагане на устойчиви практики от страна на туристическите предприятия. Работата на учените показва, че въпреки наличието на различни инструменти и насоки, все още има значителен потенциал за подобрене в използването на възобновяеми ресурси и технологии, с цел да се намали отрицателното въздействие върху околната среда, особено по време на организирането на събития. Авторите призовават за по-активно участие и ангажимент от страна на всички заинтересовани страни в индустрията, за да се постигнат по-добри резултати.

Социалната устойчивост в събитийния туризъм разглежда въздействието на събитията върху местните общности и обществото като цяло.

Пример в това отношение е насърчаване на социалното включване, уважение към културното наследство, подобряване на общественото благополучие и създаване на възможности за участие на местното население. Социалната устойчивост цели да гарантира, че събитията допринасят за социалната сплотеност и дългосрочното развитие на общностите, като същевременно минимализират потенциалните негативни ефекти като социално неравенство или културна експлоатация.

Интеграцията на местните общности в процеса на планиране и провеждане на събития е друг социален аспект на устойчивото развитие. Даян Драдъж и Мишел Уитфорд в тяхното изследване „Policy for Sustainable and Responsible Festivals and Events: Institutionalisation of a New Paradigm“ акцентират върху важността, местните общности да бъдат активно включени, за да се гарантира, че те получават реални ползи и не понасят негативни последици от събитията (Dredge & Whitford, 2010). В тази връзка публичната политика трябва да включва следните елементи:

Консултации и участие. Осигуряване на активно участие на местните жители в процесите на планиране и организиране на събития би подпомогнало идентифициране на нуждите и интересите на общността и би улеснило сътрудничеството между организаторите на събития и местното население.

Ползи и компенсации. Разработване на политики, които гарантират, че местните общности ще получат икономически и социални ползи от събитията, включително възможности за работа, бизнес възможности и подобрене на инфраструктурата, и ще бъдат компенсирани за евентуални негативни ефекти.

Обществено благо и социална справедливост. Включване на аспекти за обществено благо и социална справедливост в политиките за осигуряване на равен достъп до ресурси и възможности за участие и насърчаване на социалното включване и културното уважение.

Интеграцията на местните общности не само спомага за по-доброто управление на събитията, но и прави събитията устойчиви и отговорни, като същевременно се поддържа социалната основа на дестинацията и укрепва местната икономика.

Изследванията на Дненифър Лейн и Ърли Фрост в „How Green Was My Festival: Exploring Challenges and Opportunities Associated With Staging Green Events“ разглеждат влиянието на събитията *върху културното наследство и социалната кохезия* (Laing & Frost, 2010). Те подчертават значението на съхраняването и популяризирането на местната култура, докато се организират устойчиви и отговорни събития.

Основните аспекти на интеграцията на културното наследство в публичната политика за събития включват:

Съхраняване на културното наследство. Осигуряване на политики и практики, които защитават и запазват местното културно наследство по време на организирането на събития. Това включва избягване на действия, които могат да увредят исторически обекти или традиционни практики.

Популяризиране на местната култура. Събитията трябва да предоставят платформа за представяне и популяризиране на местната култура и традиции. Това може да включва интегриране на културни прояви, традиционни изкуства и гастрономия в програмата на събитията.

Социална кохезия. Насърчаване на социалната кохезия чрез събития, които обединяват различни социални и етнически групи и подкрепят културната интеграция. Политиките трябва да насърчават участие от различни сегменти на общността и да осигуряват равен достъп до културни изрази.

Образование и осведоменост. Провеждане на образователни кампании и мероприятия, които информират участниците за значението на местната култура и историческото наследство. Това може да включва уъркшопи, лекции и изложби, свързани с културните теми на събитията.

Икономическата устойчивост в събитийен туризъм е насочена към създаването на стабилни и дългосрочни икономически ползи, като се минимализират финансовите рискове и неравновесия. Основните аспекти на икономическата устойчивост, разгледани в научната литература, включват:

Възвръщаемост на инвестициите. Анализ на финансовата ефективност на инвестициите в събития за осигуряване на положителна възвръщаемост са разгледани в изследването „Event Policy: From Theory to Strategy“, където Дейвид Макгиливрей и Гейл Макферсън подчертават значението на балансираното развитие и оценяват икономическите ползи от събитийния туризъм, включително създаването на работни места и стимулирането на местната икономика (McGillivray & Mcpherson, 2011). Измерва се не само финансовата възвръщаемост, но и социалните и икономическите ползи за местната общност. Това предполага, че инвестирането в събития трябва да бъде стратегически планирано и оценявано с оглед на дългосрочната икономическа и социална полза, за да се постигне устойчиво развитие и положителна възвръщаемост.

Стратегическо планиране. Сред учените, работещи в тази насока, можем да открием Джеймс Мъсгрейв и Разак Радж в "Event Management and Sustainability", където акцентират върху стратегическото планиране като ключов аспект на устойчивото управление на събития (Razaq & Musgrave, 2010). Те предлагат финансови модели и стратегии, които насърчават дългосрочно планиране и активно участие на местната икономика в събитийната индустрия. Авторите подчертават, че успешното управление на събития трябва да се основава на устойчиви практики, които да осигурят не само финансови ползи, но и положително въздействие върху местната общност и икономика. Чрез интегриране на устойчиви стратегии и дългосрочни планове събитийната индустрия може да допринесе за стабилно икономическо

развитие и устойчив туризъм, като същевременно минимализира негативните ефекти върху околната среда и обществото.

В обобщение, прегледът на литературата показва необходимост от комплексен подход към устойчивостта в събитийен туризъм, който да обединява екологични, социални и икономически аспекти. За постигане на устойчива събитийна индустрия е необходимо интегриране на устойчиви практики и стратегии, които да осигурят не само минимализиране на негативните въздействия, но и максимализиране на ползите за околната среда, обществото и икономиката.

1.3.2. Събитийен туризъм – сигурност и безопасност

Прегледът на литературата относно сигурността и безопасността в събитийния туризъм позволява систематизация на изследванията в няколко категории: *първо*, концептуализация на сигурността и безопасността в събитийния туризъм; *второ*, рискове и заплахи; *трето*, стратегии и мерки за управление на сигурността; *четвърто*, участие на заинтересованите страни и *пето*, други свързани въпроси. Значителна част от проучванията се фокусират върху идентифицирането и управлението на рисковете и заплахите, свързани със сигурността на събитията.

Много изследвания анализират влиянието на сигурността и безопасността върху намеренията и поведението на участниците в събитията. Част от тези проучвания се припокриват с изследвания на стратегиите за управление на сигурността. Въздействието на сигурността върху успешното провеждане на събития и начините за минимализиране на рисковете са най-силно представените направления в научната литература по тази тема. Друга значима област е свързана с участието на местните общности и заинтересованите страни в процесите на планиране и управление на сигурността на събитията.

Обхватът на подходите към темата в публикациите е широк. Едно от първите проучвания в събитийния туризъм, които емпирично оценяват сигурността и безопасността, използва концептуалната рамка на управление на риска, като включва оценка и управление на заплахите (Richter, 2003). Приема се, че сигурността и безопасността в туризма се считат за иманентна предпоставка на успешното провеждане на събития и интерес представлява как се реализира практически намерението за осигуряване на безопасна среда за участниците и организаторите.

Друга група автори се насочват към създаване на модели за управление на сигурността на събития, използвайки различни аналитични методи и подходи (Ritchie, 2004). Тези модели включват оценка на рисковете, разработване на стратегии за управление на кризи и прилагане на превантивни мерки за минимализиране на потенциални заплахи.

Търсенето на информация и комуникацията между заинтересованите страни е друга важна тема в литературата, посветена на сигурността и

безопасността в събитийния туризъм. Огромните промени в средствата за комуникация в ерата на социалните медии също оказват значително влияние върху тази тема. Тези изследвания могат да се групират в две направления: *първо*, възприемането на сигурността се основава на достъпната за организаторите и участниците информация (Tarlow, 2002); *второ*, комуникацията и сътрудничеството между заинтересованите страни са ключови за успешното прилагане на мерки за сигурност (Wilks & Page, 2003).

Направените по-горе анализи и проучвания показват наличие на изследователски интерес по въпросите на устойчивостта на събитийния туризъм, които макар и да следват триединната линия, се развиват радиално, като от една тема произтичат други актуални проблеми.

2. Методология на изследването

Събиране на данни

За информационна база на настоящото изследване се използва публичнодостъпна информация в официални публикации на Световната туристическа организация (United Nation World Tourism Organization - UNWTO), Световен съвет за пътувания и туризъм (World Travel and Tourism Council - WTTC). Два публикувани доклада на Световен икономически форум (World Economic Forum - WEF) са използвани като източници на данни. Единият от тях е Световен индекс за пътувания и туризъм (World Travel and Tourism Index). За целите на анализа се използват метриците за 2019 г., 2021 г. и 2024 г. с цел оценяване на посоката на измененията в индикаторите, формиращи сигурност, безопасност и устойчивост. Втората от посочените публикации на WEF е „Доклад за глобалните рискове“, който е източник на информация в настоящото изследване за очакваните рискове за дестинация България. Друга част от измерителите, включени в изследването, са на Общ изследователски център на Европейската комисия, който формира INFORM риск индекс.

Данни относно проблемите, касаещи събитийния туризъм в България, са набрани посредством проучване на експертно мнение. За целта е направен подбор на експерти, като е заложен критерий да имат не по-малко пет години изследователски или практически опит в областта на събитийния мениджмънт. Броят на експертите е 15, от които 2 са от научните среди, а останалите имат практикоприложни компетенции. Респондентите са с доказана експертиза по темата на проучването. За набиране на данните е използвана фокус анкета, разработена чрез Google Forms, както и неформални интервюта и консултации. Анкетната карта е структурирана в три раздела. Първият раздел е „Устойчивост“ и включва 13 въпроса, вторият раздел „Безопасност“ е със 6 въпроса, а третата част касае данни за експерта.

Проучването е проведено в периода август – септември 2024 година. Резултатите са обработени и представени в графичен и табличен вид.

Използвани методи

За целите на теоретичния обзор в настоящата студия се използва метода на кабинетно проучване на специализирани литературни източници, публикувани в реферирани и индексирани издания, нормативни документи и доклади на официални международни организации. Литературният преглед е осъществен по систематичен начин. Изборът на публикации се основаваше на набор от критерии:

Първо, ключовите думи, които заглавието да включва, са безопасност, сигурност, устойчиво развитие, събития;

Второ, контекстът на публикацията да е в областта на туризма и/или събитийен мениджмънт;

Трето, публикуваните статии в индексирани списания бяха предпочитани пред други източници, за да е гарантирано качеството.

Селектираните публикации са анализирани съобразно насоките на контент анализа. Индуктивният процес на контент анализа предполага, литературата да се селектира по основни теми, според изследователския фокус.

Използвани са методите на индукция и дедукция, анализ и синтез и др. Използван е методът на проучване на експертното мнение за установяване на степента на устойчивост и сигурност и безопасност при организиране на събития в България за туристически цели, както и за идентифициране на проблемите. Проучването е създадено и проведено като фокус-анкета сред експерти по събитийен мениджмънт. Критерий за подбор на експертите е наличието на минимум петгодишен опит в управление на събития. Използвана е база данни от проучване на изследователския екип върху холмарк събитията в България.

Конструкция на измерването

За основа на първата част от изследването служи методологията на Световния икономически форум, който публикува „Индекс на развитие на пътуванията и туризма“. Този индекс се формира от пет измерения, в рамките на които има седемнадесет стълба със 102 индикатора.

По-конкретно измеренията и стълбовете са: *първо*, благоприятна среда (пет стълба): бизнес среда; **безопасност и сигурност**; здраве и хигиена; човешки ресурси и пазар на труда; готовност за информационни и комуникационни технологии (ИКТ); *второ*, туристическа политика и благоприятни условия (три стълба): приоритизиране на пътуванията и туризма; отвореност към пътувания и туризъм; ценова конкурентоспособност; *трето*, инфраструктура и услуги (три стълба): инфраструктура за въздушен транспорт;

наземна и пристанищна инфраструктура; туристически услуги и инфраструктура; *четвърто*, ресурси за пътувания и туризъм (три стълба): природни ресурси; културни ресурси; ресурси, несвързани със свободното време; *пето*, *устойчивост на пътуванията и туризма* (три стълба): *устойчивост на околната среда* (ОС), с индикатори: енергийна устойчивост (ЕУ); замърсяване и условия на околната среда (ЗУОС); опазване на природата (ОП); *социално-икономическо въздействие на пътуванията и туризма* (СИ) с индикатори: БВП туристически мултипликатор (ТМ), мултипликатор на заетостта на пътуванията и туризма (МЗ), високо ниво на заплащане на труда, (НЗ), равни възможности за работа между половете (РП); *устойчивост на търсенето на пътувания и туризъм* (УТ) с индикатори: входящ туризъм – продължителност на престоя (ПП), сезонност на международните туристически пътувания (СП), концентрация на интереса към културни забележителности (КК), концентрация на интерес към природни забележителности (КП), географско разпределение на туризма (ГР). (World Economic Forum, 2024). През 2024 година са наблюдавани и оценени в доклада 119 страни, сред които е и България като туристическа дестинация.

Стълб „Безопасност и сигурност“ има пет индикатора: доверие в местната полиция (ДП); безопасно разхождане през нощта сам (БР); брой убийства на 100 000 човека население (БУ); глобален индекс на тероризма (ИТ); организирана престъпност, смърт на 100 000 население (ОП).

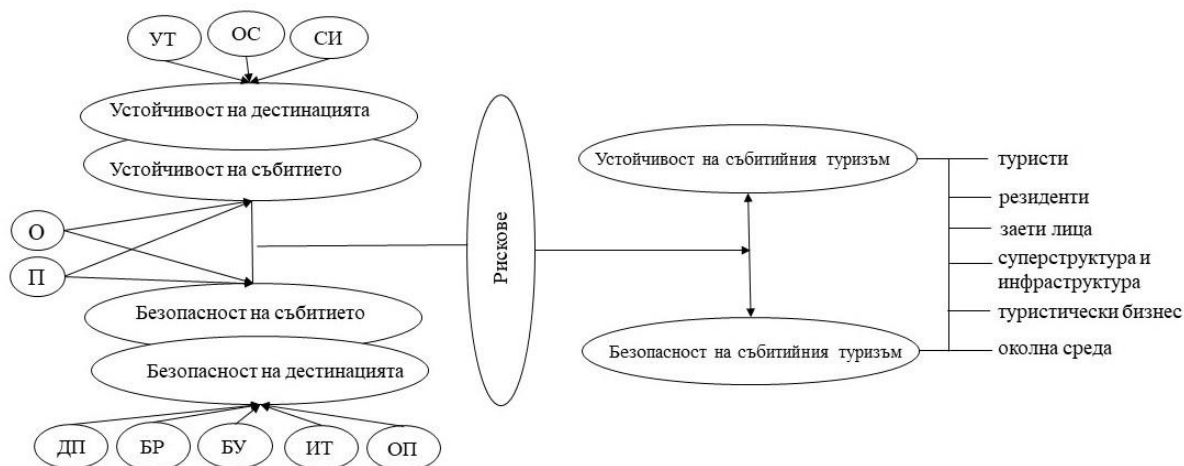
Относно сигурност и безопасност и устойчивост на събитията се провежда проучване на експертно мнение. Проучването е направено чрез структурирана анкетна карта в следните раздели: обща част, устойчивост, сигурност и безопасност, данни за експерта. В рамките на проучването на устойчивостта и сигурността и безопасността при провеждане на събитията се разглеждат две основни направления – отговорност на събитийния мениджмънт (ОСМ) и отговорност на посетителите (ОП).

Сигурността и безопасността, както и устойчивостта на събитията, освен от начина им на организация и поведението на туристите, в значителна степен са предпоставени от мястото, в което се провеждат. Ето защо конструкцията на модела следва дедуктивния подход и изследва тези изменения и на ниво туристическа дестинация. Концептуалният модел на изследването се онагледява и визуализира посредством Фигура 1.

Ограничителни условия

Първо, извън обхвата на изследването остават постоянните (универсални) елементи, необходими за организацията и провеждане на туристическото пътуване: нощувка, хранене, транспортна услуга. При осъществяване на туристическите пътувания в рамките на събитийния туризъм тези елементи, присъстващи във всеки туристически продукт, не са свързани с характеристиката на събитийния туризъм. Обект на изследване са променливите компоненти, които определят вида и потребителната стойност на

продукта. Променливите компоненти в структурата на туристическия продукт определят способността му да задоволи конкретни туристически потребности.

Фигура 1. Концептуален модел на изследването

Второ, използвани са вторични данни от реномирани източници, което предполага достоверност на констатациите, но са възможни определени лимитирания и пристрастия на съответните организации, към които изследователският екип няма отношение.

3. Анализ на резултати от изследването

3.1. Резултати от изследване на сигурността и безопасността на дестинация България

От общо наблюдавани 119 страни през 2024 година Световният икономически форум в доклада си „Глобален индекс на пътуванията и туризма“ поставя България на 40 място. Данните показват силна зависимост на българската икономика от развитието на туризма – 1.3% от Брутният вътрешен продукт (БВП). По отношение на заетостта на сектор туризъм се дължат 3.1% от работните места. В допълнение на това туризмът в България е в силна зависимост от международните туристи, като показателят „Разходи за вътрешен туризъм, към процента от разходите за международен туризъм“ е 26.8%.

Съобразно посочената методология данните относно измерителите на сигурност и безопасност на дестинацията са представени в Таблица 1.

Таблица 1

*Индикатори за сигурност и безопасност на пътуванията и туризма
в дестинация България*

Година Индикатор	2019			2021			2024		
	Стойност	Оценка	Ранг	Стойност	Оценка	Ранг	Стойност	Оценка	Ранг
ДП стойност 0-1(best) оценка 1-7(best)	3.7	3.7	85	4.1	4.1	71	0.4	3.5	103
БР стойност 0-1(best) оценка 1-7(best)	0.5	3.9	64	0.6	4.4	64	0.6	4.4	63
БУ На 100,000 души оценка 1-7(best)	1.1	6.8	40	1.3	6.7	40	1.3	6.7	42
ОП Смърт на 100,000 души оценка 1-7(best)	0.0	7.0	1	0.0	7.0	1	0.0	7.0	1
ИТ стойност 0-10(worst) оценка 1-7(best)	0.3	6.8	34	0.2	6.9	29	0.0	7.0	1
Сигурност и безопасност - Общо	5.3	5.3	62	5.5	5.5	54	5.7	5.7	57

Източник: Световен икономически форум. Индекс на развитието на пътуванията и туризма, 2019, 2021, 2024.

Общата оценка на България за сигурност и безопасност за 2024 година е 5.7, като е налице подобрение в сравнение с 2021 г. (5.5) и с 2019 г. (5.2). Оценките на страната през всички разглеждани години са по-високи от средната – 3.5, но в същото време по отношение на ранга през 2024 година позицията на страната в рамките на всички наблюдавани се влошава, като слиза на 57-мо място през 2024 от 54-то през 2021 година.

Задълбочаването на анализа по формиращите индикатори в рамките на стълб „Сигурност и безопасност“ показва, че България има над средните оценки по отношение на формиращите индикатори. Слабите позиции на страната се откриват в индикаторите „Доверие в местната полиция“ и „Безопасно разхождане през нощта сам“. Сравнително по-добри позиции има по отношение на индикаторите „Организирана престъпност“ и „Глобален индекс на тероризма“.

Проучванията показват, че потребителите са много чувствителни към имуществени и улични престъпления и това влияе върху избора им на посещение (Fe & Sanfelice). Познанията относно това какви икономически последици имат престъпленията за посещаваното място, ни дава индикаторът „Бизнес разходи от престъпления и насилие“, който присъстваше в Методологията на Световния икономически форум за формиране на стълб „Сигурност и безопасност“ за 2021 и 2019 година. Данните за индикатора се събират с въпрос от анкетата „Във Вашата страна до каква степен се налагат разходи на бизнеса при случаи на престъпност и насилие“, като отговорите са по скалата 1 = До голяма степен – налага огромни разходи; 7

= Изобщо не – не налага разходи. Относно „Бизнес разходите за престъпност и насилие“ България е със сравнително ниска оценка за 2021 г – 3.7 и е на 98 място сред разглежданите страни.

Полицейските услуги са вид услуги за осигуряване на сигурност и безопасност и имат както превантивен, така и последващ ефект. Признати авторитети посочват, че усилията в инициативите за превенция на престъпността се извършват по два начина, като първият е чрез конвенционална борба със самата престъпност, а вторият чрез методологията за подобряване на общественото възприятие за работата на полицията (Saruji, Ahmad, & Zain, 2018). Данните относно индикатора „Надеждност на полицейските служби“ се събира с въпрос от въпросник „Във Вашата страна до каква степен може да се разчита на полицейските служби за ефективно прилагане на закона и реда?“ по скалата: 1 = Изобщо не; 7 = До голяма степен. Оценките по този индикатор за България също я поставят в недобра позиция.

„Безопасно разхождане сам през нощта“ е индикатор за възприеманата безопасност от хората и колко сигурни се чувстват те в съответните страни. Това възприятие може невинно да съответства на нивата на престъпност. Фактори извън престъпността, като наличието на опасни животни или градоустройственото планиране, могат да повлияят на чувството за безопасност. Данните по този индикатор са от Legatum Prosperity Index 2021 въз основа на процента хора, които са отговорили с „Да“ на въпроса на Gallup: Чувствате ли се в безопасност да се разхождате сами през нощта в града или района, където живеете? По този индикатор България получава оценка за 2024 година от 4.4, което я поставя на 63-то място.

Брой на убийствата се приема за ключов индикатор за тежки престъпления. Данните за този индикатор са на Службата на Организация на обединените нации по наркотиците и престъпността (United Nations Office on Drugs and Crime -UNODC). Организацията събира статистическа информация от националните служби и от международни институции като Интерпол, Евростат, Уницеф, Световна здравна организация и др. В рамките на този индикатор България е с оценка 1.1 през 2019 и 1.3 през 2024.

Глобалният индекс на тероризма (Institute for Economics and Peace, Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism) в региона, в т.ч. и България има добри показатели. Формира се от четири компонента: инциденти, смъртни случаи, ранени и заложници.

По отношение на индикатора „организирана престъпност и смъртни случаи на 100,000 души“ страната ни има най-добрата възможна оценка. Следователно може да се приеме твърдението, че страната осигурява висока степен на сигурност и безопасност, що се касае до проблеми за туризма вследствие на организирана престъпност.

Също така съвременен момент е безопасността на хората от киберпрестъпления. При липса на ефективни регулаторни, правни и етични рамки

интернет потребителите и организациите могат да бъдат изложени на значителни икономически, социални, емоционални и дори физически рискове.

3.2. Резултати от изследване на сигурността и безопасността при организиране на събития в дестинация България

Експертното мнение по отношение на това кои мерки са от решаващо значение за осигуряване на обществената безопасност по време на публични събития, е представена в Таблица 2. С най-висока значимост се откроява необходимостта от ясни комуникационни канали за спешни случаи, следвано от наличието на обучен персонал за управление на тълпата.

Таблица 2

Приоритети при осигуряване на обществена безопасност при публични събития

Мярка	Процент
Стриктен контрол на достъпа	7,7
Видимо присъствие на охраната	7,7
Спешна медицинска помощ на място	15,4
Ясни комуникационни канали за спешни случаи	30,8
Проверки на инфраструктурата на събитието	15,4
Достатъчно обучен персонал за управление на тълпата	23,1

Източник: Авторово проучване.

Важен аспект е оценката на риска. Факторите, които експертите вземат приоритетно предвид, когато оценяват нивото на риск при публични събития, са представени във Фигура 2. Като най-значим фактор, определящ риска при публичните събития, е очертана обществената безопасност в района на събитието, следвана от това какви са типът и размерът на събитието.

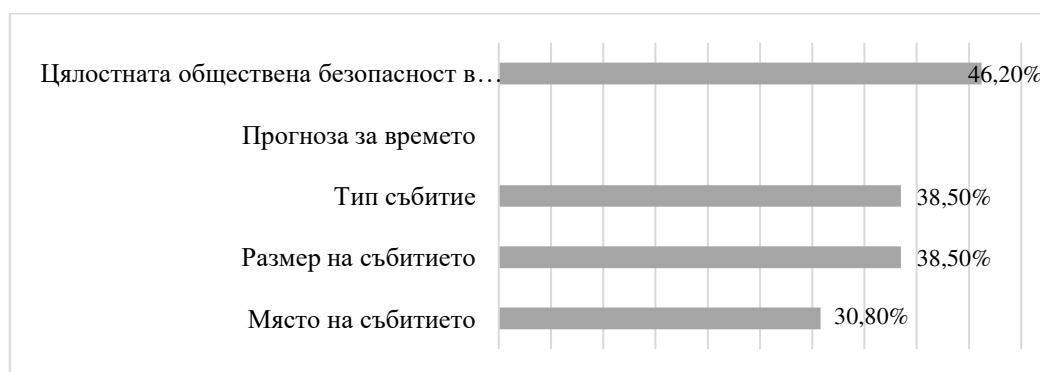
На въпроса дали смятат, че трябва да има специфични разпоредби или насоки за управление на риска при публични събития и какви аспекти трябва да покриват, експертите отговарят преобладаващо, че такива са необходими. Основните направления биха могли да се систематизират в следните насоки:

✓ Трябва да има *специфични разпоредби или насоки* за управление на риска при публични събития. Те са от съществено значение за осигуряване на безопасността и здравето на участниците, посетителите и организаторите, както и за предотвратяване на инциденти и кризи. На първо място безопасност и сигурност за опазване на живота и здравето на всички. Необходимо е разработване на наредби, свързани със сигурността в зависимост от броя на участниците и разписани мерки за контрол.

✓ *Планиране* на безопасността, охраната и комуникациите в случай на кризисна ситуация; вход с пропуск за участниците; физическа охрана на

мястото; подготвен персонал. План за евакуация и спешни случаи: Разработване на ясен и добре комуникиран план за евакуация, включително маркиране на изходите и инструкции за действие в случай на спешни ситуации.

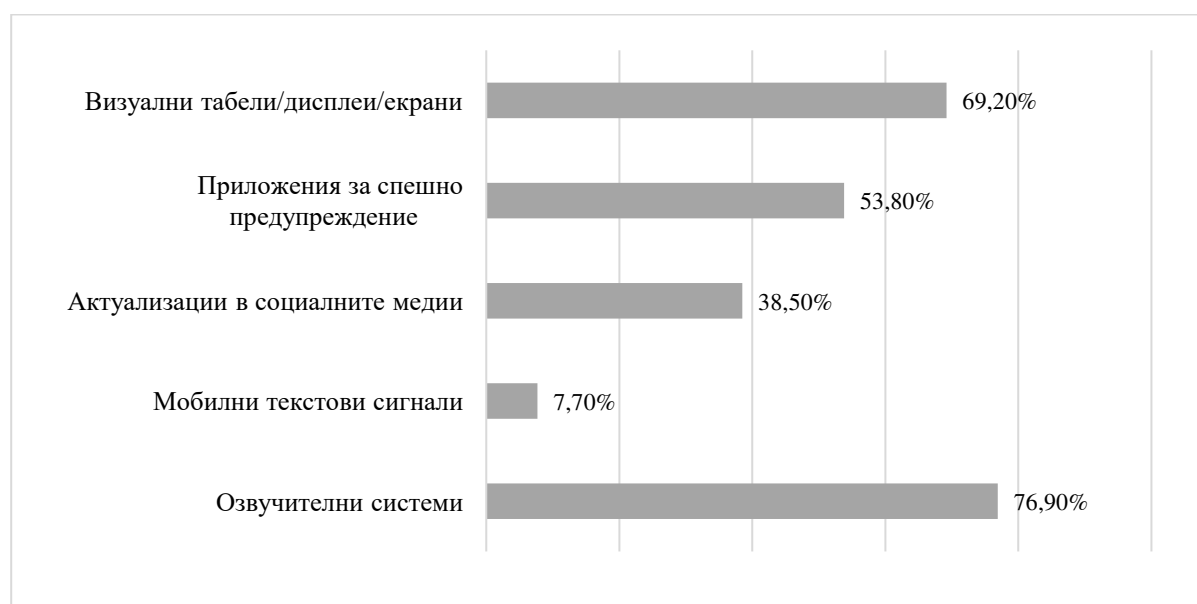
✓ *Комуникация:* Осигуряване на надеждни комуникационни канали между организаторите, персонала за безопасност и участниците за бърза и ефективна реакция при нужда, подобряване ефективността на комуникацията. *Обучение и информираност:* Провеждане на обучение за персонала и доброволците относно процедурите за безопасност и управление на риска, както и информиране на участниците за основните правила и мерки за безопасност.

Фигура 2. Значимост на факторите определящи риска при публични събития

Източник: Авторово проучване.

По отношение на комуникационните методи, съществени за ефективната комуникация на риска по време на публични събития, с най-съществена значимост експертите определят озвучителните системи, следвани от визуални табели, дисплеи (вж. Фигура 3).

Фигура 3. Комуникация на риска при публични събития

Източник: Авторово проучване.

Както свидетелстват представените резултати от изследването на експертното мнение, поддържането на здрав силует на събитийния туризъм в съответствие със съвременните реалности изисква специфичен подход за осигуряване. Всяко събитие е уникално, което предполага разнородни проблеми и рискове. Въпреки това на настоящия етап на развитие на събитийния мениджмънт в страната експертите открояват необходимостта от ясни комуникационни канали за спешни случаи като значим аспект при осигуряване на безопасност. Тази констатация се потвърждава и чрез аргументиране необходимостта от специфични разпоредби или насоки за управление на риска при публични събития и аспектите, които трябва да покрива.

3.3. Резултати от изследване на устойчивостта на туризма в дестинация България

Използван е установен методологичен апарат за изследване на туристическата устойчивост, разработен от Световния икономически форум. Акцент в изследването се поставя върху анализ на баланса в тройната линия икономически–екологични–социални цели, детерминиращи устойчивостта.

Първият стълб измерва *устойчивост на околната среда/ обща устойчивост на естествената среда* на икономиката, защитата на нейните природни ресурси и уязвимостта и готовността към изменение на климата. Значението на природните ресурси за осигуряване на среда за туризъм е безспорно, така че политиките и действията, повишаващи екологичната устойчивост, са значим аспект в осигуряване на бъдещата привлекателност на страната като дестинация. Състоянието на водните ресурси, замърсяването на въздуха, загубата на гори и степента на риск от изчезване на определени видове характеризират състоянието на околната среда в дадена страна. В допълнение грижата за защитените територии, ратифицирането на международни договори за околната среда показват степента, в която правителството и частният сектор запазват природните активи, които генерират природосъобразна туристическа индустрия. Показателите, свързани с емисиите на парникови газове, използването на възобновяема енергия, инвестициите в зелена инфраструктура, са важни за разбирането, доколко е изложена, готова една страна в намеренията си да се справи с изменението на климата, което само по себе си е една от най-големите дългосрочни заплахи, пред които е изправен секторът.

В рамките на това измервано направление България повишава оценката си от 4.5 през 2019 г. на 4.6 през 2021 г. и 5.4 през 2024 г., което издига ранга от 23-то на 13-то място (Таблица 3).

Таблица 3

Индикатори за устойчивост на пътуванията и туризма в дестинация
България

Година Индикатор	2019		2021		2024	
	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг
ОС стойност 0-1(най-добра) оценка 1-7(най-добра)	4,5	23	4,6	19	5,44	13
СИ стойност 0-1(най-добра) оценка 1-7(най-добра)	4,7	35	4,8	35	4,8	34
УТ На 100,000 души оценка 1-7(най-добра)	3,7	83	3,8	82	3,27	89
Устойчивост - Общо	4,3	42	4,4	36	4,5	22

Източник: Световен икономически форум. Индекс на развитието на пътуванията и туризма, 2019, 2021, 2024.

Възможност да задълбочим анализа относно устойчивостта на околната среда ни дават индикаторите „енергийна устойчивост“, „замърсяване и условия на околната среда“ и „опазване на природата“ (вж. Таблица 4). През наблюдавания период се отчита относително постоянно равнище по отношение на тези индикатори. В съпоставителен план с останалите страни обаче по отношение на замърсяване и условия на околната среда страната има ранг 36 (2021,2024) и 37 (2019). По-добри позиции България има в рамките на останалите два измерителя.

Таблица 4

Индикатори за устойчивост на околната среда (Оценка:1-7 най-добро),
(Ранг: 119-1 най-добър)

	ЕУ		ЗУОС		ОП	
	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка
2019	9	5,51	37	5,12	11	5,41
2021	11	5,64	36	5,24	12	5,42
2024	11	5,64	36	5,23	14	5,45

Източник: Световен икономически форум. Индекс на развитието на пътуванията и туризма, 2019, 2021, 2024.

Социално-икономическо въздействие на пътуванията и туризма/Социално-икономическата устойчивост и условията обхващат социално-икономическите аспекти в рамките на устойчивостта на една икономика. Равенството между половете, включването на различни категории работна сила, по-големи права на заетите са релефни характеристики на това направление. Това е особено значимо за туристическия сектор, тъй като е известно, че в него работят преобладаващо жени и младежи. Инвестициите

и по-сериозната социална защита, като подкрепа за деца и майчинство, обезщетения за безработица и инвалидност, също са от ключово значение за по-голяма устойчивост на пазара на труда в условията на икономически спадове и други сътресения. Нещо повече, в съчетание с достъпа до основни ресурси, измерен чрез равнищата на бедност, всички горепосочени фактори играят роля в по-широката социална и икономическа стабилност, което засяга инвестициите в туризъм.

Таблица 5

Индикатори за социално-икономическо въздействие на пътуванията и туризма (Оценка: 1-7 най-добра), (Ранг: 119-1 най-добър)

	ТМ		МЗ		НЗ		РП	
	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка
2019	3	6,39	8	5,66	101	1,89	28	6,56
2021	4	6,41	24	5,06	102	1,89	33	6,54
2024	8	6,36	45	4,40	101	1,89	33	6,54

Източник: Световен икономически форум. Индекс на развитието на пътуванията и туризма, 2019, 2021, 2024.

Съвкупността от индикатори, формиращи този аспект от устойчивостта за България, я поставят с ранг 35 сред изследваните страни през посочените години (Таблица 5). Данните сочат, че по отношение на индикатора „ниво на заплащане на труда“ България има изключително слаби оценки и заема ранг 101 (2019, 2024) и 102 (2021). Висок ранг има страната ни по индикатора „БВП туристически мултипликатор“.

Устойчивост на търсенето на пътувания и туризъм/ Натиск и въздействие върху търсенето на туризъм измерва фактори, които могат да показват наличието на риск, свързан с концентрацията и нестабилността на търсенето, както и качеството и въздействието на туризма. Неуправляемостта на развитието на туризма може да доведе до свръхнатоварване на определени дестинации, което води до разрушаване на природни и културни ресурси, претоварена инфраструктура, повишени цени на жилищата и като цяло намалено качество на живот на местните жители. Такъв род проблеми могат да доведат до негативна реакция от страна на жителите към туризма, намалена удовлетвореност на туристите и по-ниска цялостна привлекателност на дестинацията, като всичко това се отразява негативно на развитието на туризма. Измерваните аспекти относно този стълб включват продължителност на престоя на посетителите, сезонност на туризма, показатели за разпространението на туризма и разпределението на икономическите ползи. Проблемите могат да бъдат смекчени чрез намаляване на капацитета на натоварване на дестинацията, насърчаване на разнообразието от възможни дестинации за пътуване и пазари и обогатяване на преживяванията на туристите (Таблица 6).

Таблица 6

*Индикатори за устойчивост на търсенето на пътуванията и туризма
(Оценка: 1-7 най-добра), (Ранг: 119-1 най-добър)*

	ПП		СП		КК		КП		ГР	
	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка
2019	64	3,15	113	3,03	98	1,85	87	2,06	59	3,45
2021	67	2,97	113	3,11	91	2,21	85	2,78	59	3,45
2024	70	2,91	88	4,06	85	2,28	80	2,95	68	3,51

Източник: Световен икономически форум. Индекс на развитието на пътуванията и туризма, 2019, 2021, 2024.

Точното оценяване на състоянието е първата стъпка към изграждане на подходяща управленска политика. Въз основа на направения анализ може да се обобщи, че България е страна със силна зависимост на икономиката от развитието на туризма, потвърдено от показатели като дял в брутния вътрешен продукт и осигуряване на заетост. Сравнението с останалите наблюдавани страни показва и силна зависимост на българския туризъм от международните в сравнение с вътрешните туристи.

Констатациите относно устойчивостта като цяло са благоприятни. Конкурентни са позициите на страната по отношение на общата устойчивост на естествената среда и социално-икономическата устойчивост. Цялостният анализ на устойчивостта на туризма в България недвусмислено налага заключението, че проблемните моменти в българската туристическа практика могат да се търсят в рамките на третия стълб – неравномерно търсене, натоварване на ресурсите в активния сезон, качеството на продукта и въздействието върху живота на местните жители.

3.4. Резултати от изследване на устойчивостта при организиране на събития в дестинация България

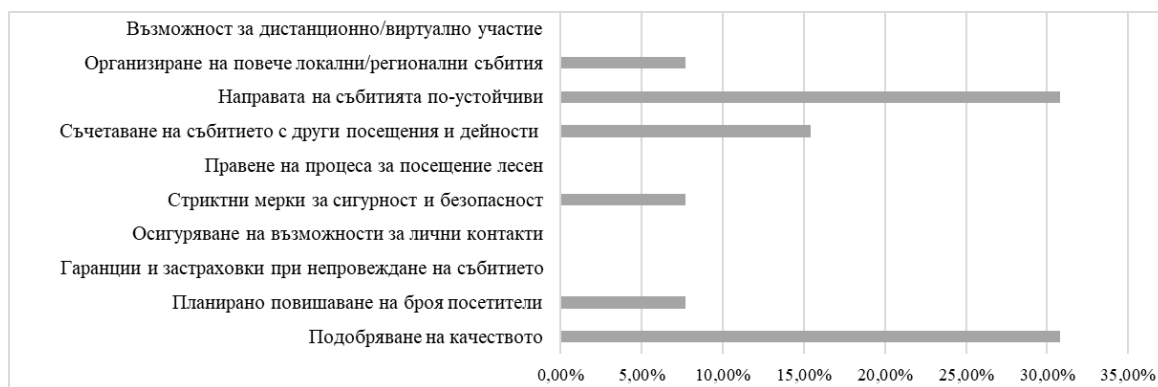
Проучването на експертното мнение относно въпросите, свързани с устойчивост при организиране на събитие, установи, че ангажираността на събитийната индустрия към устойчивото развитие на туризма се оценява като съществен фактор за постигането му. Преобладаваща част от респондентите (97,9%) са напълно съгласни, че събитийната индустрия следва да има силен ангажимент към устойчивостта на туризма.

Що се отнася до това, дали биха участвали в събитие, което няма отношение към устойчивостта, експертите заемат по-умерена позиция. Неутрален отговор дават 38,5%, по-скоро не биха участвали в събитие без устойчивостта също 38,5%, а 15,4% биха участвали в събития и без наличие на мерки за устойчивост. Само 7,7% са напълно съгласни, че не биха се включили в събитие, което не предприема мерки за устойчивост. Можем да заключим, че на настоящия етап на развитие мерките за устойчивост се приемат като положителен аспект, но за приемливо се определя и организирането на събития без елементи на устойчивост.

В обсега на възпрепятстващите фактори за устойчивостта на събитийния туризъм е коронавирусната пандемия. Като много силно това влияние е определено от 46,2% от анкетираните, а 30,2% оценяват като силно, 15,4% считат за неутрално това влияние, а за 7,7% е слабо.

Средно равнище е оценката на прехода към устойчивост на събитийната индустрия (46,2%) и предприеманите мерки в тази насока (69,2%). Преходът към устойчивост на събитийната индустрия е оценен като стартиращ от 15% от експертите.

Необходимите според експертите мерки за насърчаване на отговорни посетители на събитията включват следното: направата на събитията по-устойчиви (30,8%), подобряване на качеството (30,8%), съчетаване на събитието с други посещения и дейности (15,4%), планирано повишаване на броя посетители (7,7%), стриктни мерки за сигурност и безопасност (7,7%) и организиране на повече локални/регионални събития (7,7%) (вж. Фигура 4).

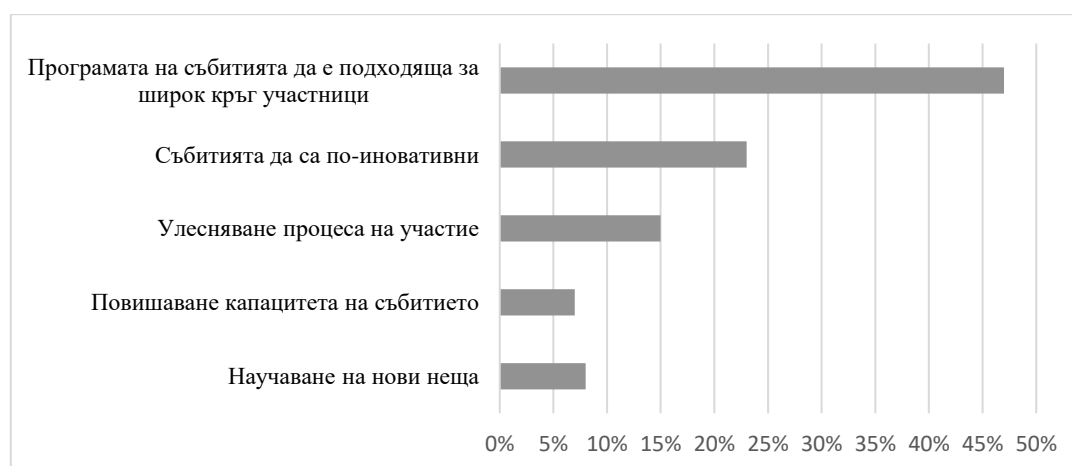
Фигура 4. Мерки за насърчаване на отговорни посетители на събитията
Източник: Авторово проучване.

Относно привличане на повече участници и посетители на събитията, експертите считат, че най-ефективно би било, програмата на събитието да е подходяща за широк кръг участници. Следват като значимост: събитията да са по-иновативни, процесът на участие да е улеснен, капацитетът на събитието да се увеличи и научаване на нови неща (Фигура 5).

Необходимостта от публични инвестиции в устойчивост на събитийния туризъм е аспект, при който се забелязва силна подкрепа от експертите. Като напълно необходима и необходима я приемат 92,4%.

Въздействието върху околната среда е важен аспект от събитийния туризъм, твърдението е подкрепено от 53,8% и напълно подкрепено от 30,8%.

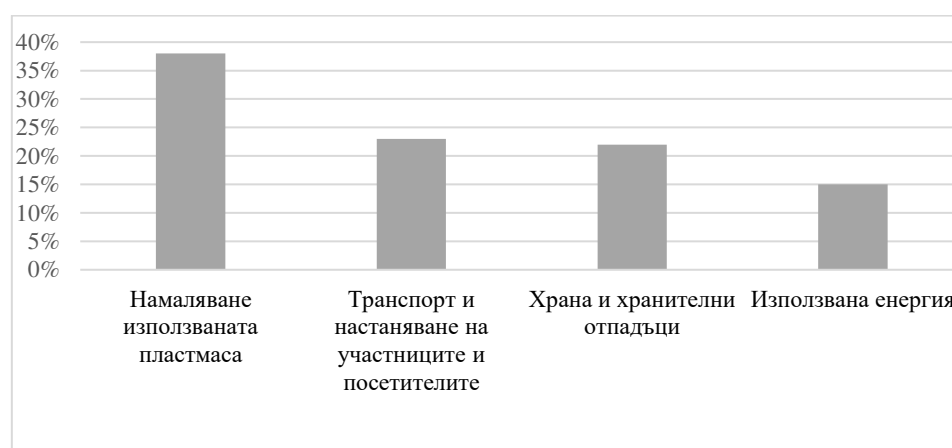
На въпроса „В каква степен е валидно според Вас твърдението, че практикуването на събитиен туризъм в България допринася за намаляване на въглеродния отпечатък?“, 38,5% отговарят, че по-скоро са несъгласни с твърдението, а други 38,5% от експертите отговарят, че нито подкрепят, нито отхвърлят твърдението. Можем да заключим, че на настоящия етап експертите считат, че практикуването на събитиен туризъм в страната не допринася за намаляване на въглеродния отпечатък.

Фигура 5. Направления в дейността на организаторите за привличане на повече участници/посетители на събитието.

Източник: Авторово проучване.

Областите, в които организаторите на събития трябва да дадат приоритет на въвеждането или подобряването на мерки за устойчивост, са показани във Фигура 6.

Фигура 6. Приоритетни области на мерките за устойчивост при събитийния туризъм

Източник: Авторово проучване.

Експертите считат за особено значимо намаляването на използваната пластмаса при осъществяване на събития, следвано от мерки, свързани с екологичен транспорт и настаняване, намаляване на хранителните отпадъци и използваната енергия. Сравнително малка значимост като мерки имат изграждането на еднократно използвани щандове и указателни знаци.

В Таблица 7 са показани данните относно ранжиране на областите, които са ефективни в постигане на устойчивост при събитийния туризъм в България. Не е изненадващ фактът, че образованието и промяната в мисленето са оценени от експертите като области с приоритетно значение. Загрижеността за околната среда и социалните въпроси все повече нарастват и това е все по-валидно за новото поколение, за младите хора. Резултатите

иллюстрират, че съществува отворено пространство за включване на посетителите във въпросите на устойчивостта.

Таблица 7

Степен на ефективност на областта на действие, за да бъде екологично устойчив събитийният туризъм в България

Област	Ранг
Образование и информираност за устойчиви събития на всички нива на веригата на стойността – организатори, участници, посетители, спонсори	1
Идентифициране и споделяне на добри практики	2
Използване и подобряване винаги, когато е необходимо на стандартите за устойчивост: системи за управление, чеклист, рамки за отчитане	3
Използване на устойчиви материали, продукти и услуги без разхищение	4
Разработване на нови технологии или процеси за проблеми, свързани с отпадъци, въглеродни емисии и др.	5
Разработване и използване на показатели за измерване въздействието върху околната среда в цялата верига на стойността	6

Източник: Авторово проучване.

Устойчивостта на събитията не е само ангажимент на събитийните организатори и техните контрагенти във веригата на доставки, а включва и посетителите. Въпреки това експертите считат, че отговорността в това отношение все пак е основно върху правителството, местната власт и организации за управление на дестинацията (Таблица 8).

Таблица 8

Отговорност за подпомагане на събитийния туризъм

Отговорен	Процент
Организаторите на събитията	38,5
Стопанисващите мястото и използваните съоръжения	7,7
Участниците	7,7
Посетителите/туристи	-
Правителство/ местна власт и организации за управление на дестинацията	46,2

Източник: Авторово проучване.

В обобщение можем да посочим, че въпреки че като цяло събитийната индустрия сравнително късно приема предизвикателствата на устойчивостта, се наблюдава акселерация на процеса. Чувствителността на пазара усилва развитието в тази насока.

3.5. Идентифицирани рискове

Основа за дискусия къде може да се наложи да се засилят мерките за устойчив туризъм и сигурност и безопасност, приоритетите и действията, необходими за постигането им, ни дават данните относно идентифицираните двадесет основни рискове в регион Европа (Таблица 9).

Световният икономически форум, в своя доклад за глобалните рискове за 2024 година, определя с най-висок ранг екологичният риск от екстремно метеорологично време. В тази връзка можем да посочим, че туризмът има значителен и нарастващ принос за изменението на климата, като понастоящем представлява около 5% от глобалните емисии на CO₂, генерирани главно от транспорта, но също и от експлоатацията на туристическата суперструктура–настаняване (UNWTO, 2023).

Най-голям брой сред определените рискове са икономическите рискове, като за регион Европа те са в диапазона 6-20 ранг. Социалната и/или политическата поляризация е вторият по ранг риск в тази класация. Данните сочат и висока значимост на технологичните рискове.

Таблица 9

Възприемани рискове, Регион Европа, 2024 година

Групи рискове	Риск	Ранг
Икономически	Икономически спад	6
	Нарушени вериги за доставки за критични стоки и ресурси	7
	Нарушени вериги за доставки за храна	10
	Нарушени вериги за доставки за енергия	11
	Недостиг на умения или работна ръка	12
	Затруднения, свързани с държавния дълг	15
	Институционален колапс във финансовия сектор	18
	Спукване на жилищния балон	19
	Спукване на технологичния балон	20
Екологични	Екстремно време	1
Геополитически	Ескалация или избухване на международни въоръжени конфликти	8
	Атаки върху критична инфраструктура	9
	Случайно или международно ядрено събитие	14
	Случайни или международни биологични агенти	17
Обществени	Социална и/или политическа поляризация	2
	Криза в разходите за живот	5
	Цензура или ерозия на свободата на словото	13
	Насилствени граждански стачки и бунтове	16
Технологични	Дезинформация генерирана от изкуствен интелект	3
	Кибератаки	4

Източник: World Economic Forum. Global Risk Report, 2024.

База данни за 2024 година относно рисковете в регион Европа предоставя и Общ изследователски център на Европейската комисия, която формира INFORM риск индекс. Той представлява глобална оценка на риска за хуманитарни кризи и бедствия и е с отворен код. Както се посочва в представянето на базата данни, те са предназначени за подпомагане решенията относно превенцията, подготовеността и отговора и реакцията. Определеният общ индекс на риск за България е *нисък (скалата е много нисък, нисък, среден, висок и много висок)*. Сравнението на данните за България и регион Европа по трите основни показателя показва, че страната има по-високо ниво на уязвимост и липса на капацитет за справяне в сравнение с регион Европа (Таблица 10).

Таблица 10

INFORM риск, Регион Европа, България, 2024 година; показатели

Показател (0-10)		България	Регион Европа
Излагане на опасност	Стойност	1,8	1,86
	Ранг	130	
Уязвимост	Стойност	3,6	2,8
	Ранг	104	
Липса на капацитет за справяне	Стойност	3,1	2,39
	Ранг	137	
Общо <i>INFORM</i> риск	Стойност	2,7	2,23
	Ранг	128	

Източник: Систематизирана от автора по данни на INFORM - Inter-Agency Standing Committee Reference Group on Risk, Early Warning and Preparedness and the European Commission.

По-детайлни данни на категориите и компонентите в рамките на посочените три направления, конкретно за дестинация България, са представени в Таблица 11.

Таблица 11

INFORM риск, България, 2024 година; категории и компоненти (0-10)

Измерения	Категория	Компоненти	Оценка за България
Излагане на опасност	Природен	Земетресение	6,2
		Наводнение	5,1
		Цунами	0
		Тропически циклон	0
		Суша	1,9
		Епидемия	4,6
	Човешки	Настоящ интензитет на конфликт	0
Уязвимост	Социоикономическа	Прогнозиран риск от конфликт	0,1
		Развитие&Нищета(50%)	2,1
		Неравенство (25%)	3,4
	Уязвими групи	Зависимост от помощ (25%)	0,5
		Социално изключени	7,5
		Други уязвими хора	0,8
Липса на капацитет за справяне	Институционален	Намаляване риска от бедствия	3,2
		Управление	5,5
	Инфраструктура	Комуникации	1,8
		Физическа инфраструктура	1,4
		Достъп до здравна система	1,3

Източник: Систематизирана от автора по данни на на INFORM - Inter-Agency Standing Committee Reference Group on Risk, Early Warning and Preparedness and the European Commission.

Управлението на риска в туристически контекст се отнася до планирането и изпълнението на процеси, насочени към управление на неблагоприятните последици от кризи, бедствия, катастрофи, проблеми, пряко касаещи сигурността и безопасността. Устойчивостта на една туристическа дестинация е в значителна степен повлияна от способността да се адаптира към променените условия на пазарната среда, ефективно използване на ресурсите и иновативно планиране и развитие на стратегии за управление

на риска. В резултат на анализирания данни се установява и систематизира връзка между основните стълбове и целите на устойчивия туризъм и съществуващите рискове. В Таблица 12 е представена в класифициран вид информацията относно съществуващите заплахи по всеки от стълбовете на устойчивия туризъм и свързаните с него цели за регион Европа.

Таблица 12

Връзка между основните стълбове, цели на УТ и очаквани рискове

Стълбове	Цели	Заплахи
1. Политика и управление в туризма 1.1. Мястото на туризма в политиките и програмите за развитие 1.2. Туристическа политика и регулаторна рамка 1.3. Управление на туризма и институционална структура	Всички цели	Икономически Екологични Геополитически Обществени Технологични
2. Икономически резултати, инвестиции и конкурентоспособност 2.1. Измерване на туризма и неговия принос към икономиката 2.2. Търговия, инвестиции и бизнес среда 2.3. Марка, маркетинг и позициониране на продукта 2.4. Устойчивост, сигурност и управление на риска	Икономическа жизнеспособност Местен просперитет Удовлетвореност на туристите	Икономически Обществени
3. Заетост, достоен труд и човешки капитал 3.1. Планиране на човешките ресурси и условия на труд 3.2. Оценка на уменията и предоставяне на обучение	Качество на заетостта	Обществени
4. Намаляване на бедността и социално включване 4.1. Интегриран подход за намаляване на бедността чрез туризъм 4.2. Укрепване на инициативите за туризъм в полза на бедните 4.3. Включването на групите в неравностойно положение в туристическия сектор 4.4. Предотвратяване на негативното социално въздействие	Местен просперитет Социално равенство Местен контрол Благосъстояние на общността	Обществени Икономически
5. Устойчивост на природната и културна среда 5.1. Свързване на туризма с природното и културното наследство 5.2. Фокусиране върху изменението на климата 5.3. Повишаване на устойчивостта на развитието и дейността на туризма 5.4. Измерване и мониторинг на въздействието на туризма	Културно богатство Физически интегритет Биологично разнообразие Ресурсна ефективност Чистота на околната среда	Екологични Икономически

Източник: Адаптирана и допълнена по UNWTO. (2023, July 18). Sustainable Tourism for Development Guidebook. Madrid, Spain.

Обсъждането на взаимовръзката между заплахи и цели на устойчивото развитие на туризма е полезно, освен че допринася за по-доброто решаване на редица проблеми, то поражда и много разсъждения, идеи, съгласия и несъгласия и това дава принос за нови търсения за развитие и обогатяване на теорията и практиката. Както свидетелства тематичният обзор на специализираната литература и информацията от експертното проучване, секторът може да бъде засегнат от външни и вътрешни негативни събития. Вътрешните са икономическа нестабилност, престъпност, наводнения, локализирани опасения за здравето или сериозни инциденти със сигурността. Външните заплахи се отнасят до глобални екологични събития, пандемии, икономически кризи или инциденти, засягащи основните емитивни и рецептивни пазари. Познанията относно наличните заплахи дават възможност за предприемане на превантивни мерки, които да снижат негативните последствия.

4. Изводи и заключения

Предприемането и още повече прилагането на адекватни решения относно безопасност и устойчивост на събитийния туризъм, с което се предотвратяват негативните последици, придава значимост на разглеждания проблем в контекста на разширяващите се мащаби и с цел повишаване качеството на предлагането и търсенето на този вид туризъм.

Отчитайки спецификата на средата, изследователският екип фокусира своето внимание върху безопасност и устойчивост на събитийния туризъм в България, като направените констатации са в много голяма степен съотносими и към други форми на туризъм. Настоящото изследване допринася за по-пълното интерпретиране на количествените данни и свързаните с тях оценки на основните индикатори, формиращи устойчивия туризъм, сигурността и безопасността в контекста на спецификата на събитийния туризъм и националните условия.

Съпоставителният паралел на анализа на данните, протичащите тенденции и експертните оценки представляват основание за извеждането на следните обобщения и изводи.

Първо. Констатациите относно устойчивостта като цяло са благоприятни. Конкурентни са позициите на страната по отношение на общата устойчивост на естествената среда и социално-икономическата устойчивост. Проблемните моменти в българската туристическа практика могат да се търсят в рамките на третия оценяван стълб – неравномерно търсене, натоварване на ресурсите в активния сезон, качеството на продукта и въздействието върху живота на местните жители.

Второ. Загрижеността за безопасността и сигурността в дестинациите нараства сред туристите, а също и сред бизнеса, академичните среди и създателите на публична политика с интерес към туризма. Сравнението на

шестте индикатора, формиращи стълб „Безопасност и сигурност“ ни позволява да открием три от индикаторите, които имат в България незадоволително ниво, и това са: „Бизнес разходи за престъпност и насилие“, „Надеждност на полицейските услуги“ и „Безопасно ходене сам през нощта“.

Също така съвременен момент е безопасността на хората от киберпрестъпления. При липса на ефективни регулаторни, правни и етични рамки интернет потребителите и организациите могат да бъдат изложени на значителни икономически, социални, емоционални и дори физически рискове.

Трето. Необходимост от специфични разпоредби и насоки за безопасност при публични събития, контрол, ясни комуникационни канали. Тези приоритети следва да бъдат отразени и подходящо разписани както от участващите в планирането и развитието на туризма, така и от организаторите на събития.

Четвърто. От значимост, отчитаща отговорността от устойчиво развитие на събитийния туризъм, е констатацията, че са нужни публични инвестиции в тази насока и приоритетно ангажимент за това трябва да имат правителството, местната власт и организациите за управление на дестинацията.

Секторът на туризма може да бъде средство за насърчаване на икономическия и социалния растеж чрез постигане на императивите за развитие, като същевременно минимализира отрицателните социални, културни и екологични въздействия. Секторът може да бъде засегнат от външни и вътрешни негативни събития. Вътрешните са икономическа нестабилност, престъпност, наводнения, локализирани опасения за здравето или сериозни инциденти със сигурността. Външните заплахи се отнасят до глобални екологични събития, пандемии, икономически кризи или инциденти, засягащи основните пазари на източници. Положителен аспект на сектора е тенденцията, търсенето да се възстановява бързо при вторични трусове и спадове. Въпреки това е много важно да са налице стратегии за изграждане на устойчивост, минимализиране на риска и справяне с кризи които могат да включват: осъзнаване на всички потенциални рискове; въвеждане на системи за ранно предупреждение; осигуряване на сигурност на посетителите и съдействие за тях; избягване на прекомерната зависимост от определени пазари и свързани продукти; професионално справяне с кризи, като например чрез комуникация и управление на информацията.

Използвани източници

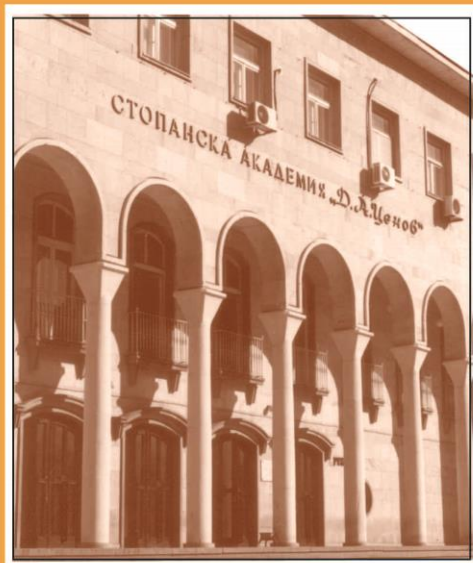
Agarwal, S., Page, S. J., & Mawby, R. (2021, July). Tourist security, terrorism risk management and tourist safety. *Annals of Tourism Research*, 89. doi:<https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103207>

- Björk, P., & Kauppinen-Räsänen, H. (2013). Destination countries' risk image as perceived by Finnish travellers. *Matkailututkimus*, 9(1), 21-38.
- Brunt, P., Mawby, R., & Hambly, Z. (2000). Tourist victimization and the fear of crime on holiday. *Tourism Management*, 21(4), 417-424. doi: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00084-9](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00084-9)
- Cheng, T. M., Chen, M. T., Hong, C. Y., & Chen, T. Y. (2022). Safety first: The consequence of tourists' recreation safety climate. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 37. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100471>
- Cheng, Y., Fang, S., & Yin, J. (2022). The effects of community safety support on COVID-19 event strength perception, risk perception, and health tourism intention: The moderating role of risk communication. *Managerial and decision economics*, 43(2), 496-509. doi: <https://doi.org/10.1002/mde.3397>
- Dodds, R., & Joppe, M. (юни 2005 г.). CSR in the Tourism Industry? The Status of and Potential for Certification, Codes of Conduct and Guidelines. *CSR Practice Foreign Investment Advisory Service Investment Climate Department*, стр. 1-60.
- Dredge, D., & Whitford, M. (март 2010 г.). Policy for sustainable and responsible festivals and events: Institutionalisation of a new paradigm - a response. *Journal of Policy Research in Tourism Leisure and Events Leisure & Events*, стр. 1-13.
- Fe, H., & Sanfelice, V. (n.d.). How bad is crime for business? Evidence from customer behaviour. *Journal of Urban Economics*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jue.2022.103448>
- Fuchs, G., & Reichel, A. (2006). Tourist destination risk perception: the case of Israel. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 14(2), 83-108. doi: [10.1300/J150v14n02_06](https://doi.org/10.1300/J150v14n02_06)
- George, R. (2003). Tourist's perceptions of safety and security while visiting Cape Town. *Tourism Management*, 24(5), 575-585. doi: [10.1016/S0261-5177\(03\)00003-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00003-7)
- Getz, D., & Page, S. J. (2020). *Event Studies-Theory, Research and Policy for Planned Events*. Routledge Butterworth-Heinemann.
- Hall, C. M., Timothy, D. J., & Duval, D. T. (2004). Security and tourism: towards a new understanding? *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 12(2-3), 1-18. doi: [10.1300/J073v15n02_01](https://doi.org/10.1300/J073v15n02_01)
- Hamm, D., & Su, J. C. (2021). Managing tourism safety and risk: Using the Delphi expert consensus method in developing the event tourism security self-beliefs scale. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 49, 364-374. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.10.001>
- Huang, G. Q., & Tsai, F. S. (2021). 12. doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.614469>

- Korstanje, M. (2009). Re-visiting risk perception theory in the context of travel. *e-Review of Tourism Research*, 7(4), 68-81.
- Laing, J., & Frost, W. (Юни 2010 г.). How green was my festival: Exploring challenges and opportunities associated with staging green events. *International Journal of Hospitality Management*, 2, стр. 261-267.
- Mansfeld, Y., & Pizam, A. (2006). Tourism and safety issues. In Y. Mansfeld, & A. Pizam, *Tourism, security & safety: from theory to practice* (pp. 139-141). Burlington: MA: Butterworth-Heinemann.
- Maser, B., & Weiermair, K. (1998). Travel decision-making: from the vantage point of perceived risk and information preferences. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 7(4), 107-121. doi: 10.1300/J073v07n04_06
- McGillivray, D., & Mcpherson, G. (Ноември 2011 г.). Events policy: The limits of democracy. *Journal of Policy Research in Tourism Leisure and Events*, 3(3), стр. 321-324.
- Nardi, M. D., & Wilks, j. (2007). Tourist water safety: surf life saving initiatives for the Japanese inbound market. *Journal of Vacation Marketing*, 13(3), 275-283. doi:10.1177/1356766707077700
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, V. V. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41-50. doi:10.2307/1251430
- Pizam, A., & Mansfeld, Y. (2006). Toward a theory of tourism security. In A. Pizam, & Y. Mansfeld, *Tourism, security & safety: from theory to practice* (pp. 1-27). Burlington: MA: Butterworth-Heinemann.
- Razaq, R., & Musgrave, J. (2010). *Event Management and Sustainability* (Том 1). CABI.
- Reisinger, Y., & Mavondo, F. (2005). Travel anxiety and intentions to travel internationally: implications of travel risk perception. *Journal of Travel Research*, 43(3), 212-225. doi:10.1177/0047287504272017
- Repnik, S., & Antošová, G. (2021). Corporate Security in Tourism: The Example of Slovenia. *Polish Journal of Sport and Tourism*, 28(3), 20-26. doi:https://doi.org/10.2478/pjst-2021-0016
- Richter, L. K. (2003). International tourism and its global public health consequences. *Journal of Travel Research*, 41(3), 219-225. doi:https://doi.org/10.1177/004728750304100400
- Ritchie, B. W. (2004). Chaos, crises and disasters: A strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism Management*, 25(6), 669-683. doi:https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.09.004
- Saruji, M., Ahmad, Y., & Zain, A. (2018). Perception Reliability and Responsiveness of Polis DiRaja Malaysia (PDRM): A Study among Citizens in Putrajaya. *Journal of Administrative Science*, 15(3).
- Schifman, L. G., Kanuk, L. L., & Wisenblit, J. (2010). *Consumer behavior* (10th ed.). UpperSaddle River, NJ: Prentice Hall.

- Sönmez , S. F., & Graefe, A. R. (1998). Determining future travel behavior from past travel experience and perceptions of risk and safety. *Journal of Travel Research*, 37(2), 172-177.
- Tang, C., Wu, X., Zheng, Q., & Lyu, N. (2018). Ecological security evaluations of the tourism industry in Ecological Conservation Development Areas: A case study of Beijing's ECDA. *Journal of Cleaner Production*, 197(1), 999-1010. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.06.232>
- Tarlow, P. E. (2002). *Event risk management and safety*. John Wiley & Sons.
- Toker, A., & Emir, O. (2023). Safety and security research in tourism: A bibliometric mapping. *European Journal of Tourism Research*, 34(3402). doi: <https://doi.org/10.54055/ejtr.v34i.2871>
- Tsaur, S.-H., Tzeng, G.-H., & Wang, K.-C. (1997). Evaluating tourist risks from fuzzy perspectives. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 796-812. doi:10.1016/S0160-7383(97)00059-5
- UNWTO. (2023, July 18). Sustainable Tourism for Development Guidebook. Madrid, Spain.
- UNWTO; UNEP. (2005). Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers. Madrid; Paris.
- Wang, H., Ye, J., Tarin , M., Tarin , M., Liu, Y., & Zheng, Y. (2022). Tourists' Safety Perception Clues in the Urban Forest Environment: Visual Quality, Facility Completeness, Accessibility—A Case Study of Urban Forests in Fuzhou, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3). doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph19031293>
- Wichasin, P., & Doungphummes, N. (2012). A comparative study of international tourists' safety needs and hai tourist polices' perception towards international tourists' safety needs. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 67, 1372-1378.
- Wilks, J., & Page, S. J. (2003). *Managing tourist health and safety in the new millennium*. Elsevier Science.
- World Economic Forum. (2024). *Travel & Tourism Development Index 2024*. Retrieved from World Economic Forum: <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/>
- Yang, X., Jia, Y., Wang, Q., Li, C., & Zhang, S. (2021). Space–time evolution of the ecological security of regional urban tourism: the case of Hubei Province, China. 193(566). doi:<https://doi.org/10.1007/s10661-021-09243-3>
- Zou, Y., & Meng, F. (2020). Chinese tourists' sense of safety: perceptions of expected and experienced destination safety. *Current Issues in Tourism*, 23(15), 1886-1899. doi:10.1080/13683500.2019.1681382
- Попова, Н., Воденска, М., Милева, С., Мукова, Л., Александрова, Н., Александрова, Е., Стойкова, И. (2019). *Събития и туризъм*. София: МВБУ.

том 33, 2025 г.

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ИНОВАЦИИ,
УСТОЙЧИВОСТ,
ДИГИТАЛНА
ТРАНСФОРМАЦИЯ –
ЗА УСКОРЕНО
ИКОНОМИЧЕСКО
РАЗВИТИЕ

том 33, 2025 г.

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Академично издателство „ЦЕНОВ“
Свищов - 2025 г.

Издава се със средства от целевата субсидия за научна дейност на СА „Д. А. Ценов”, съгласно Наредбата за условията и реда за оценката и планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено творческа дейност.

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Галина Чиприянова	Главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д-р Атанас Атанасов	Заместник-главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д. ик. н. Виктор Чужиков	Киевски национален икономически университет, <i>Киев, Украйна</i>
Проф. д-р Николае Панеа	Университет в Крайова, <i>Крайова, Румъния</i>
Проф. д-р Стефан Симеонов	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д-р Тадия Джукич	Университет Ниш, <i>Ниш, Сърбия</i>
Доц. д-р Анисоара Дуика	Университет Валахия, <i>Търговище, Румъния</i>
Доц. д-р Венцислав Василев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Валентин Милинов	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любомир Иванов	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любка Илиева	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Елена Йорданова	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Зорница Ганчева	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Д-р Рейчъл Маритц	Университет в Претория, <i>Претория, Южна Африка</i>

Анка Танева – стилев редактор

Ст. преп. д-р Радка Василева - стилев редактор на английски език

Живка Тананеева – технически секретар

© ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

© СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ”

ISSN 1312-3815

This issue is funded by the state “Ordinance on the terms and procedure for the evaluation and planning, allocation and spending of the state budget funds in financing scientific or artistic activities, intrinsic to state higher schools” for the inherent to the "D. A. Tsenov" Academy of Economics scientific activity.

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD	Editor-in-chief D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Prof. Atanas Atanasov, PhD	Deputy editor-in-chief D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Prof. Viktor Chuzhikov, DSc	Kyiv National Economic University, <i>Kyiv, Ukraine</i>
Prof. Nicolae Panea, PhD	University of Craiova, <i>Craiova, Romania</i>
Prof. Stefan Simeonov, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Prof. Tadija Djukic, PhD	University of Nis, <i>Nis, Serbia</i>
Assoc. Prof. Anisoara Duica, PhD	Valahia University of Targoviste, <i>Targoviste, Romania</i>
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Lyubomir Ivanov, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Zornitsa Gancheva, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Dr Rachel Maritz	University of Pretoria, <i>Pretoria, South Africa</i>

Anka Taneva – stylistic editor
Sen. Lect. Radka Vasileva – translator
Zhivka Tananeeva – technical secretary

© INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH

© D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

ISSN 1312-3815

СЪДЪРЖАНИЕ

Раздел I

Ускорено икономическо развитие и иновации

**Марияна Божинова, Любка Илиева, Любомира Тодорова,
Павлин Павлов**

Иновациите - фактор за конкурентоспособен туризъм в България 7

Раздел II

Устойчиво и балансирано развитие

Петя Иванова, Галя Монева, Веселин Кюранов

Безопасност и устойчивост на събитийния туризъм в България 45

Раздел III

Дигитална трансформация на икономиката и обществото

**Петя Емилова, Веселин Попов, Кремена Маринова-Костова,
Мартин Александров, Даниел Златев**

Изследване на потенциала на Big Data и IoT за изграждане на бизнес
интелигентна среда..... 83

Маргарита Шопова, Евгени Овчинников

Автоматизирани алгоритми за идентификация на ARIMA модели
при прогнозиране на динамични редове – преглед на литературата..... 117

**Момчил Антов, Силвия Костова, Жельо Желев, Боряна Пейчева,
Антония Желева**

Въздействие на новата митническа реформа в ЕС върху
функционалните и методическите подходи в митническия контрол 149

CONTENTS

Section I

Accelerated Economic Development and Innovation

**Mariyana Bozhinova, Lyubka Ilieva, Lyubomira Todorova,
Pavlin Pavlov**

Innovations - a Factor for Competitive Tourism in Bulgaria..... 7

Section II

Sustainable and Balanced Development

Petya Ivanova, Galya Moneva, Veselin Kyuranov

Safety and Sustainability of Event Tourism in Bulgaria..... 45

Section III

Digital Transformation of Economy and Society

**Petya Emilova, Veselin Popov, Kremena Marinova-Kostova,
Martin Aleksandrov, Daniel Zlatev**

Researching the Potential of Big Data and IoT for Developing
an Intelligent Business Environment..... 83

Margarita Shopova, Evgeni Ovchinnikov

Automatic Algorithms for ARIMA Model Identification in Time Series
Forecasting: A Literature Review 117

**Momchil Antov, Silviya Kostova, Zhelyo Zhelev, Boryana Peycheva,
Antonia Zheleva**

The Impact of the New Customs Reform in the EU on the Functional
and Methodological Approaches to Customs Control 149

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ 33

**ИНОВАЦИИ, УСТОЙЧИВОСТ, ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ –
ЗА УСКОРЕНО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ**

Даден за печат на 20.02.2025 г., излязъл от печат на 28.02.2025 г.

Поръчка № 18923, тираж: 50 бр.

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”

Свищов, ул. Цанко Церковски № 11А

ISSN 1312-3815